

Actualisatie examenprogramma's en ontwerpruimte factsheet

Herziene versie, 12 april 2024

De huidige examenprogramma's zijn verouderd: ze sluiten niet meer aan bij maatschappelijke ontwikkelingen. Daarom heeft SLO van het ministerie van OCW de opdracht gekregen om de huidige examenprogramma's te actualiseren binnen de kaders van het huidige stelsel. Met deze actualisatie pakken we ook een aantal problemen aan die leerlingen en leraren ervaren in de onderwijspraktijk.

Een belangrijk en actueel probleem voor leerlingen en leraren is de (ervaren) overladenheid van het huidige curriculum. Daar komt bovenop dat de extra inhoudelijke wensen voor het toekomstige curriculum groot zijn. Zo is de aandacht voor Nederlands en wiskunde groot, is er urgentie op burgerschap en digitale geletterdheid en zijn er ook veel maatschappelijke thema's waarvan wordt verwacht dat deze in het onderwijs worden behandeld. Dat gaat knellen. In deze factsheet informeren we u over het kader ontwerpruimte en hoe dat bijdraagt aan het ontwikkelen van een nieuw én uitvoerbaar curriculum voor iedere leerling en leraar.

Waarom is er een nieuw kader ontwerpruimte nodig als er al studielasturen (SLU) zijn?

Er is veel geleerd vanuit eerdere herzieningen van het curriculum. Daarom worden in de actualisatie van de examenprogramma's bijvoorbeeld de curricula van vmbo, havo en vwo niet afzonderlijk, maar in gezamenlijkheid door één vakvernieuwingscommissie ontwikkeld om zo inhoudelijke samenhang en afstemming te borgen. Een van de belangrijkste lessen is het belang van een duidelijke tijdsbegrenzing bij het ontwikkelen van een nieuw curriculum. Zo weten ontwikkelaars hoeveel ruimte een vak in een schoolsoort en leerweg heeft om uitvoerbare examenprogramma's te kunnen maken.

Havo en vwo kennen studielasturen (SLU) die zijn vastgelegd, maar voor het vmbo zijn geen studielasturen vastgelegd. Ook zijn de wettelijke SLU's geen goede indicatie voor de werkelijk bestede onderwijstijd per vak. Het bevoegd gezag van scholen bepaalt die werkelijk bestede onderwijstijd zelf waardoor dit zeer divers is tussen scholen. Daarom is voor een adequate actualisatie van de examenprogramma's een nieuwe tijdsbegrenzing nodig, bruikbaar voor alle schoolsoorten/leerwegen.

Wat is het kader ontwerpruimte?

Ontwerpruimte is de relatieve ruimte die ieder vak mag vullen voor het betreffende examenprogramma op vmbo, havo en vwo. Alle vakken moeten passen binnen de totaal beschikbare tijd. Het veranderen van de ontwerpruimte van het ene vak heeft consequenties voor de ruimte van het andere vak. Daarom heeft het ministerie van OCW aan SLO de opdracht gegeven om een kader ontwerpruimte te ontwikkelen.

Bij het ontwikkelen van het kader is gekeken naar een evenredige verdeling van gelijksoortige vakken en zijn politieke en inhoudelijke wensen meegenomen. De verdeling hangt ook samen met het masterplan basisvaardigheden. Nederlands, wiskunde en maatschappijleer hebben extra ontwerpruimte toegekend gekregen om het grootste gedeelte van de inhoud voor o.a. digitale geletterdheid en burgerschap een plek te geven. Deze vakken worden namelijk door alle leerlingen op vmbo, havo en vwo gevolgd.

Zo kan het curriculum behapbaar worden gehouden voor leerlingen, leraren en het leren.

Hoe is het kader ontwerpruimte tot stand gekomen?

SLO heeft in opdracht van OCW het kader ontwikkeld op basis van de volgende aspecten:

- De huidige wettelijke kaders voor havo/vwo de studielasturen (SLU). SLU betreft zowel onderwijstijd als tijd voor zelfstudie buiten schooluren. Vmbo heeft geen studielasturen.
- De huidige werkelijk bestede onderwijstijd per vak verschilt sterk per school, omdat dit niet wettelijk is vastgesteld. Het is aan het bevoegd gezag van de school om dit te bepalen.
- De inhoudelijke wensen voor het curriculum zijn groot. Zo is de aandacht voor Nederlands en wiskunde groot, en is er urgentie op burgerschap en digitale geletterdheid. Ook zijn er veel maatschappelijke thema's waarvan wordt verwacht dat deze in het onderwijs worden behandeld. Voor een adequate actualisatie van het curriculum is daarom een nieuwe tijdsbegrenzing nodig.
- Het huidige SLU-model voor havo en vwo en de huidige praktijk voor vmbo, havo en vwo (die zeer divers is), zijn als basis gebruikt, maar is tegelijkertijd gecorrigeerd:
 - Een deel van de uren bestaat theoretisch wel maar in de praktijk niet in het examenjaar: voor havo zijn de 3200 uur in werkelijkheid 2800; voor vwo zijn 4800 uur in werkelijkheid 4400 uur.
 - Het ene profielkeuzevak in een schoolsoort heeft – historisch verklaarbaar – meer SLU dan het andere profielkeuzevak, als voorbeeld geldt natuurkunde op havo en vwo in vergelijking met scheikunde op havo en vwo.
 - In de huidige situatie is het verschil tussen profielvakken binnen havo groter dan binnen vwo. Bijvoorbeeld: binnen havo heeft bio/na 1,25x zoveel SLU als scheikunde, in vwo 1,01x zoveel. Dit maakt ook het verschil in SLU voor bio/na tussen havo en vwo onevenredig: vwo heeft 1,5x zoveel SLU in totaal door het extra leerjaar (4800-3200) en bio/na in vwo heeft 'slechts' 1,2x zoveel SLU als in havo.
- Ook is er naar internationale vergelijkingen gekeken. Verschillende landen hebben verschillende keuzes gemaakt in de tijdsbegrenzing van hun vakken. Sommige landen hebben bijvoorbeeld een erg grote gemeenschappelijke ruimte en andere hebben bijvoorbeeld minder verplichte vakken.
- Daarnaast is een aantal ontwikkelingen meegenomen, waaronder het inpassen van nieuwe vakkenstructuren en vakken, zoals de praktijkgerichte programma's en de aandacht voor basisvaardigheden. In tegenstelling tot po en onderbouw vo, kent de bovenbouw vo geen aanbodsdoelen, zoals de kerndoelen voor po, en onderbouw vo. Daarom zijn de inhoud van

burgerschap en digitale geletterdheid via een verkenning aan de voorkant van de actualisatie verkaveld over de examenprogramma's. Bij de vakken die alle leerlingen volgen én waar de zwaarste accenten zijn komen te vallen is dit gecompenseerd met meer ontwerpruimte: Nederlands, wiskunde en maatschappijleer.

Door wie is het kader ontwerpruimte vastgesteld?

De ontwikkeling van het kader heeft een zorgvuldig proces doorlopen. Het ministerie van OCW heeft de opdracht aan SLO gegeven voor de ontwikkeling. Onderdeel van de opdracht was dat het kader ruimte moest bieden voor het versterken van de basisvaardigheden Nederlands, wiskunde, burgerschap en digitale geletterdheid in de bovenbouw. Het conceptkader is vervolgens gevalideerd door de wetenschappelijke curriculumcommissie, en met de Tweede Kamer gedeeld. Het kader Ontwerpruimte is uiteindelijk vastgesteld door het Ministerie van OCW als uitgangspunt voor de huidige actualisatie. De vakvernieuwingscommissies hebben het kader als basis meegekregen voor het actualiseren van de examenprogramma's. Zij zijn niet verantwoordelijk voor de gemaakte keuzes daarin. Op advies van de wetenschappelijke curriculumcommissie wordt de ontwerpruimte ook geëvalueerd na het ontwikkelproces.

Is ontwerpruimte hetzelfde als onderwijstijd?

Nadrukkelijk niet. Ontwerpruimte geeft een richtlijn voor omvang per vak per schoolsoort/leerweg aan curriculumontwikkelaars die de examenprogramma's per vak actualiseren. Het is niet hetzelfde als het aantal uren les dat een leerling daadwerkelijk volgt. De huidige werkelijk bestede onderwijstijd per vak verschilt per school, omdat dit niet wettelijk is vastgesteld. Het is aan het bevoegd gezag van de school om dit te bepalen. Wel spelen op havo/vwo de huidige SLU-verdelingen op veel scholen mee in het maken of bijstellen van de lessentabel.

Wat betekent ontwerpruimte voor scholen?

Op dit moment nog niets. Het is bedoeld voor de curriculumontwikkelaars om per vak actuele en uitvoerbare conceptexamenprogramma's te ontwikkelen. Bij invoering van de examenprogramma's, nadat deze zijn beproefd in én met de onderwijspraktijk, biedt het kader wel houvast aan scholen. Het biedt hen inzicht in de ruimte waarvoor elk vak op elke schoolsoort is ontwikkeld. Het geeft daarmee een indicatie van de omvang en de verhoudingen van vakken binnen het gehele curriculum van de bovenbouw. Het biedt scholen ook zicht op 'wat moet' en 'welke ruimte heb ik als school' voor eigen keuzes in het onderwijsprogramma. Denk aan de inrichting van de lessentabel, de verhouding begeleide tijd/zelfstandig, aanvullende doelen of inhouden, identiteit en/of profilering van de school, maatwerk voor leerlingen, etc.

Is ontwerpruimte direct door te vertalen naar een lessentabel?

Het is aan scholen om een lessentabel te bepalen die recht doet aan het profiel van de school, de vakken, het leren en wat de leraren en leerlingen nodig hebben. Hiervoor is het goede gesprek binnen de school nodig tussen schoolleiding en vaksecties op basis van hun onderwijsvisie zoals mede opgesteld in het professioneel statuut. Uiteindelijk heeft de medezeggenschapsraad instemmingsrecht op dit onderwijsaanbod en de lessentabel.

Na het opleveren van de conceptexamenprogramma's worden deze zorgvuldig beproefd in én met de onderwijspraktijk, voordat ze definitief worden vastgesteld. SLO ontwikkelt op dat moment, – in samen met de betrokken scholen, – een handreiking. Deze handreiking helpt scholen om inzicht te krijgen in de ruimte/tijd waarvoor elk vak op elke schoolsoort is ontwikkeld met praktische suggesties voor schooleigen keuzes voor passende lessentabellen.

Gaat versterkte aandacht voor de basisvaardigheden nu ten koste van andere vakken?

Er is een grote maatschappelijke en politieke wens voor meer aandacht voor de basisvaardigheden inclusief burgerschap en digitale geletterdheid. Dit wordt breed gedeeld. In de bovenbouw van het vo geldt dat een groot deel van deze basisvaardigheden zijn belegd bij Nederlands, wiskunde en maatschappijleer. Dit zijn vakken zijn die alle leerlingen volgen waardoor iedereen deze kennis en vaardigheden aangeboden en aangeleerd krijgt. Wanneer bijvoorbeeld doelen van digitale geletterdheid alleen in natuurwetenschappelijke vakken zitten – of burgerschapsdoelen met name in maatschappijvakken anders dan maatschappijleer – dan krijgen niet alle leerlingen dezelfde basis mee. Daarom is het wenselijk dat elke leerling – ook in de bovenbouw vo – voldoende in aanraking komt met de basisvaardigheden. Niet in een nieuw vak, maar via bestaande vakken die alle leerlingen volgen. Tegelijkertijd geldt dat voor veel vakken de omvang vergelijkbaar is met de huidige omvang. Bij een klein aantal profiel(keuze)vakken is de ontwerpruimte hiermee gelijkgetrokken, zodat alle profiel(keuze)vakken een gelijke omvang hebben. Het is aan de scholen om het aantal lessen te bepalen per vak.

Welke keuzes zijn in het verleden gemaakt voor de SLU's van bepaalde vakken?

- Allereerst kent het vmbo geen wettelijk vastgelegde studielasturen (SLU), maar zijn deze er alleen voor havo en vwo. Daarnaast geldt voor de SLU voor havo en vwo dat een deel van de uren theoretisch wel bestaat, maar in de praktijk niet, namelijk in het examenjaar: voor havo zijn de 3200 uur in werkelijkheid 2800; voor vwo zijn 4800 uur in werkelijkheid 4400 uur vanwege een korter examenjaar.
- Het ene profiel(keuze)vak in een schoolsoort heeft meer uren dan het andere profiel(keuze)vak. Vergelijk bijvoorbeeld natuurkunde op havo en vwo met scheikunde op havo en vwo. De verklaring hiervoor ligt in de herziening in 2007 van de tweede fase havo en vwo. Destijds zijn deelvakken (zoals het verplichte bi1 en keuzevak bi2) samengevoegd en werden programma's voor de profielvakken gewijzigd. Profielcommissies adviseerden over de vakkencombinaties, keuzeruimte en nieuw te ontwikkelen vakken (zoals nlt en O&O) om kleur aan de profielen te geven. Er is toen besloten om vakken die verplicht zijn binnen één profiel (de onderscheidende profielvakken) een grotere omvang te geven. Voor de natuurprofielen werden dat biologie in het profiel NG en natuurkunde in NT. Bij de maatschappijprofielen werden dat Economie (EM) en de moderne vreemde taal (CM). Scheikunde kreeg een plek in beide natuurprofielen en minder studielast.
- In de huidige situatie is daarbij het verschil in SLU tussen profielvakken binnen havo groter dan binnen vwo. Bijvoorbeeld: binnen havo hebben biologie en natuurkunde 1,25x zoveel SLU als scheikunde, in vwo 1,01x zoveel. Dit maakt ook het verschil in SLU voor biologie en natuurkunde tussen havo en vwo onevenredig: vwo heeft 1,5x zoveel SLU in totaal door het extra leerjaar (4800-3200) en biologie en natuurkunde in vwo hebben 'slechts' 1,2x zoveel SLU als in havo.

Wilt u meer informatie?

Voor meer informatie over het kader ontwerpruimte, lees [de vragen en antwoorden over ontwerpruimte](#).

- Wilt u meer weten over de actualisatie van de examenprogramma's? Kijk op www.actualisatie-examenprogrammas.nl.

Hoeveel ontwerpruimte krijgen de vakken die nu worden geactualiseerd om het curriculum te ontwikkelen?

In de onderstaande tabellen is uitgegaan van gemiddeld 40 lesweken per leerjaar en 28 lesweken in het examenjaar, 30 lessen per week gemiddeld.

Nederlands

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lessuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vmbo-bb/kb	13	3,9		
Vmbo-gl/tl	13	3,9		
Havo	13	3,9	2,0	364
Vwo	11	3,3	1,7	484

* In vmbo-bb/kb beslaan de beroepsgerichte vakken bijna de helft van het curriculum

Maatschappijleer

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lessuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vmbo-bb/kb	7	2,1		
Vmbo-gl/tl	7	2,1		
Havo	7	2,1	1,1	196
Vwo	5	1,5	0,8	220

* In vmbo-bb/kb beslaan de beroepsgerichte vakken bijna de helft van het curriculum

Klassieke talen incl. KCV (gymnasium)

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lessuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vwo	16	4,8	2,5	704

*klassieke taal en cultuur omvat ook klassieke culturele vorming (i.p.v. CKV dat leerlingen in de andere schoolsoorten krijgen)

Profielkeuzevakken: biologie / Friese taal & cultuur/ informatica/ moderne vreemde talen/ natuurkunde (nask1)/ NLT/ O&O/ scheikunde (nask2)

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lesuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vmbo-bb/kb	6	1,8		
Vmbo-gl/tl	9	2,7		
Havo	10	3	1,6	280
Vwo	9	2,7	1,4	396

*In vmbo-bb/kb beslaan de beroepsgerichte vakken de bijna helft van het curriculum

Wiskunde

	% ontwerpruimte toegekend per vak per schoolsoort	Lesuren van 50 minuten per week gemiddeld	Klokuren studielast buiten onderwijstijd gemiddeld	Totaal aantal studielasturen als basis om het curriculum te ontwerpen
Vmbo: wiskunde 1	5	1,5		
Vmbo: wiskunde 1,2	11	3,3		
Havo: wiskunde M	3	0,9	0,5	84
Havo: wiskunde M+	11	3,3	1,7	308
Havo: wiskunde N	12	3,6	1,9	336
Havo: wiskunde N+	15	4,5	2,4	420
Vwo: wiskunde M	4	1,2	0,6	176
Vwo: wiskunde M+	11	3,3	1,7	484
Vwo: wiskunde N	11	3,3	1,7	484
Vwo: wiskunde N+	14	4,2	2,2	616

* Voor vmbo is voor leerlingen die nu het vak wiskunde niet volgen, wiskunde1 ontwikkeld. Voor leerlingen die het huidige vak wiskunde volgen, is wiskunde 1,2 ontwikkeld.

** Voor havo en vwo worden conceptexamenprogramma's ontwikkeld in de nieuwe vakkenstructuur waarbij wiskunde maatschappij (+) en wiskunde natuur (+) worden ontwikkeld die het huidige wiskunde A, B, C en D zullen vervangen.